

MOLIYAVIY BUZILISHLARNING OLDINI OLISH YO'LLARI

Ismoilov Muhammadqodir Ulug'bek o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,
Magistratura tinglovchisi

Annotatsiya

Maqolada budjet tashkilotlarida sodir bo'layotgan moliyaviy buzilishlar turlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, bu buzilishlarning sabablari, ularning oldini olishga oid nazariy va amaliy choralar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida huquqiy-hujjatlar tahlili, statistik ma'lumotlar, tahlillar asosida buzilishlarni kamaytirish bo'yicha xulosalar va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy buzilishlar, budjet tashkilotlari, moliyaviy nazorat, oldini olish chorasi, huquqiy normalar, firibgarlik.

Kirish

Budjet tashkilotlari davlat moliyaviy tizimining muhim qismi hisoblanadi. Ular orqali davlat siyosatlari amalga oshiriladi, ijtimoiy soha, ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma kabi umumiy ehtiyojlar qondiriladi. Shu sababli, budjet tashkilotlarida moliyaviy buzilishlar yuzaga kelishi davlat resurslarining samarali ishlatilmasligiga, ishonchning pasayishiga va ijtimoiy-iqtisodiy salbiy oqibatlarga olib keladi.

Moliyaviy qonunbuzilishlar budjet tashkilotlarida eng dolzarb va xavfli muammolardan biridir. Ushbu buzilishlar, odatda, quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: moliyaviy hisobotlarda soxtalik qilish, aktivlarni noqonuniy egallash yoki o'zlashtirish, davlat xaridlari jarayonida tender qonunlarini buzish, soliqdan bo'yin tovlash, "ghost workers" ya'ni mavjud bo'lmagan xodimlarga maosh yozish, maqsadsiz byudjet mablag'laridan foydalanish,

manfaatlar to'qnashuvi va boshqa korrupsiya ko'rinishlari. Ushbu buzilishlarning yuzaga kelishiga, asosan, ichki moliyaviy nazorat tizimlarining zaifligi, rahbar va moliyaviy xodimlar malakasining pastligi, moliyaviy axborot tizimlarining ishonchliligi pastligi, ochiqlik va shaffoflikning yetarli emasligi, shuningdek, korrupsiyaviy omillar sabab bo'lmoqda.

Moliyaviy qonunbuzilishlar yuzaga kelishiga olib keladigan asosiy sabablar quyidagilardir:

- ichki nazorat va auditorlik tizimlarining zaifligi;
- normativ-huquqiy bazada kamchiliklar;
- shaffoflik va ochiq ma'lumotlarning yetishmasligi;
- kadrlar malakasining pastligi, yetarli o'qitilmaganlik;
- korrupsiya va mansabdorlarning manfaatlar to'qnashuvi;
- reytinglar (misol uchun, bosim ostida tez natijalar ko'rsatish talab qilinishi);
- boshqaruv tizimi zaifligi;
- texnologik nazorat vositalarining yetishmasligi;
- ma'lumotlar va it tizimlarining xavfsizligi kamligi.

Dunyo tajribasida ham bu muammolar keng tarqalgan. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE) tomonidan o'tkazilgan xalqaro tadqiqotga ko'ra, tashkilotlar yillik daromadlarining o'rtacha 5 foizini firibgarlik sabab yo'qotadi. Ularning 89 foizi aktivlarni o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lsa, 5 foizi moliyaviy hisobotlarni soxtalashtirish bilan bog'liqdir [1]. Qozog'iston Respublikasi Oliy auditori 2024 yilda 862 milliard teng miqdorida byudjet mablag'laridan noto'g'ri foydalanilganini aniqlagan, bu holatlar asosan qishloq xo'jaligi sohasida va davlat xaridlarida yuz bergan [2]. Buyuk Britaniyaning Audit Scotland tashkiloti tomonidan olib borilgan National Fraud Initiative dasturi orqali 2022–2023 yillarda faqatgina Shotlandiyada davlat sektorida 21,5 million funt sterlingdan ortiq moliyaviy firibgarliklar fosh etilgan [3].

Xorijiy mamlakatlar ushbu muammolarning oldini olishda bir necha samarali yondashuvlarni qo'llamoqda. Jumladan, AQSh, Britaniya kabi davlatlar budjet mablag'larining harakatini real vaqt rejimida monitoring qilish tizimlarini joriy qilgan. Masalan, Shotlandiyada "National Fraud Initiative" doirasida barcha davlat sektor tashkilotlarida ishchi ma'lumotlari, hisob-kitoblar va aktivlar doimiy ravishda avtomatlashtirilgan tizimda solishtiriladi [4]. Yevropa Ittifoqi davlatlarida esa davlat xaridlari to'g'risidagi ma'lumotlar yagona platforma orqali ochiq e'lon qilinadi va bu jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qiladi. Estoniyada elektron hukumat tizimi orqali barcha budjet operatsiyalari raqamlashtirilgan bo'lib, ularni maxsus audit algoritmlari real vaqtda nazorat qiladi [5].

Moliyaviy qonunbuzilishlarni aniqlash va oldini olish uchun kuchli ichki nazorat tizimi, jamoatchilik nazorati, raqamli texnologiyalarni joriy etish, xodimlarni muntazam o'qitish va shaffoflikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Eng samarali yondashuvlardan biri bu — xorijiy tajribalardan foydalangan holda moliyaviy faoliyatda ochiqlik va raqamli audit tizimini keng joriy etish bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ACFE hisoboti, 2012-yil 9-may.
2. Oliy audit palatasi a'zosi Nurlan Nurjanov Majlisda Oliy audit palatasining 2024-yilgi respublika byudjetining ijrosi to'g'risidagi hukumat hisoboti.
3. Davlat sektoridagi firibgarlik bo'yicha boshqarma. 2022-2024 yillar uchun Milliy firibgarlik tashabbusi hisoboti, 12-mart 2025-yil.
4. <https://audit.scot/what-we-do/counter-fraud>
5. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/projects/estonia/estonia-leads-the-way-with-advanced-e-services-for-citizens